



Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/1 2021 s. 1-17, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

BATI SANATINDA TOMRİS HAN

Mustafa ŞAHİN*

Geliş Tarihi: Ekim, 2020

Kabul Tarihi: Şubat, 2021

Öz

Bu makalede, Herodot tarafından anlatılan ünlü kadın komutan Tomris Han'ın Batı betim sanatında konu edilmesi ele alınmaktadır. Pers İmparatorluğunun kurucu olan Büyük Kyros'un son savaşı Massagetae/Saka/İskit Kraliçesi Tomris Han ile olmuş ve savaşın sonunda Kyros yenilmiş, savaş meydanında öldürülerek başı kesilerek bedeninden ayrılmıştır. Kadının intikamı şeklinde yorumlanan bu olay özellikle Rönesans'tan başlayarak betim sanatının konularından birisi olmuştur. Peter Paul Rubens (1577-1640), Francesco Allegrini (1587-1663), François Ragot'un (1638-1670), Gustave Moreau (1826-1898) gibi çok sayıda farklı sanatçı tarafından resmedilen Tomris Han, Batı Sanatında kadının gücü, adaletin sembolü olarak görülmüştür. Makalede ressam veya heykeltıraşlar tarafından yapılan Tomris Han konulu çalışmalar tanıtılacaktır. Herodot, Pers Akhaimenid İmparatorluğu'nun ilk kralı olan Büyük Kyros'un yaklaşık MÖ 530 civarında Hazar Denizi'nin doğusunda İskit / Saka etnik grubu olan Massagetae Kraliçesi Tomris tarafından öldürülmesini, sonrasında ise başını gövdesinden ayırarak, ant içtiği gibi, içi kan dolu bir tuluma batırmasını en ince detaylarına kadar anlatmaktadır. Bu hikâye Tomris'i, özellikle Rönesans ve sonrasında, Batı sanatının önemli kadın karakterlerinden birisi hâline getirmiş ve "kadının gücünü" diğer bir ifade ile "feminizmi" temsil eden bir ikon hâline dönüştürmüştür. Bu konunun Rönesans Avrupası'nda çok sayıda tekrarlanması Tomris Han'ın kişiliğinde kadını, hakkın ve adaletin tecellisinin bir sembolü hâline getirmiştir. Ülkemizde Tomris Han'ın yaşayıp yaşamadığı veya mitolojik bir karakter olup olmadığı tartışılrsa da Batı Dünyası, kadının cesareti ve gücünün bir simgesi olarak Tomris Hanı sevip saygı duymakta ve hâlâ hayranlıkla değişik ortamlarda adını ölümsüzleştirmeye çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tomris, ikonografi, Rönesans, resim sanatı, Kyros, Tomris.

TOMYRIS KHAN IN WESTERN ART

Abstract

In this article, the subject of the famous female commander Tomyris Han, narrated by Herodotus, in the Western painting art is discussed. The last battle of Cyrus the Great, the founder of the Persian Empire, was with Massagetae / Saka / Scythian Queen Tomyris Khan and at the end of the war Cyrus was defeated, killed on the battlefield and his head separated from his body. This event, interpreted as the revenge of the woman, has been one of the figurative art subjects, especially starting from the Renaissance. Depicted by many different artists such as Peter Paul Rubens (1577-1640), Francesco

* Prof. Dr.; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, mustafasahin@uludag.edu.tr

Allegrini (1587-1663), François Ragot (1638-1670), Gustave Moreau (1826-1898), Tomyris Khan has been seen as a symbol of the power of women and justice in Western Art. In the article, works on Tomyris Khan by painters or sculptors will be introduced Herodotus tells that Cyrus the Great, the first king of the Persian Achaemenid Empire, was killed by Queen Tomyris of the Massagetae, a Scythian / Saka ethnic group, in the east of the Caspian Sea around 530 BC, after which she separated his head from his body. Herodotus tells in detail how Tomyris Khan dips Kyros into a blood-filled leather bottle as she swore to do. This story made Tomyris one of the important female characters of the Western art, especially in the Renaissance and afterward, and turned Tomyris into an icon representing "the power of women", in other words, "feminism". Many repetitions of this issue in Renaissance Europe made the woman a symbol of the manifestation of justice in the personality of Tomyris Khan. Although it is still debated in Turkey whether Tomyris Khan actually lived or whether it is a mythological character, the Western World loves and respects Tomyris Khan as a symbol of women's courage and power, and still tries to immortalize her name in different art branches with admiration.

Keywords: Tomyris, iconography, Renaissance, painting art, Kyros, Tomris.

Doğu İran dillerinde cesur anlamına gelen “tahmirih” veya Türkçe’de demir anlamına gelen “temir” kelimesinden türetildiği düşünülen Tomris, Thomyris, Tomyris, Tomiride veya Tomiri, MÖ 6. yüzyılda yaşadığına inanılan Massagetae/Saka/İskit kraliçesinin adıdır. Tarihin babası kabul edilen Herodot, Tomris’in, Hazar Denizi'nin doğusunda, günümüz Türkmenistan, Afganistan, Batı Özbekistan ve güney Kazakistan’ı içine alan Orta Asya’da İskit soyundan bir halk olduğu kabul edilen Massagetae halkını MÖ. 6. yüzyılda yönetmiş olan kadın komutan olduğunu rivayet etmektedir¹. Türk kaynakları ise bu konuda sessiz kalmakta, günümüzde bile Tomris Han’ın yaşayıp, yaşamadığı, mitolojik bir karakter olup olmadığı tartışma konusu edilmektedir. Biz, bu çalışmada Herodot’un anlattıklarından hareket ederek, Tomris Hanın Batı Dünyasındaki algısını ortaya koymaya çalışacağız.

Akhaimenid sülalesinden II. Kyros, MÖ. 550 yılında Med Kralı Astiyages’e karşı isyan ederek Med Krallığı’nı ortadan kaldırmış, böylece Kızılırmak yayına kadar uzanan Pers devletini kurmuştur. Bu gelişmeyi büyük bir risk gören Lidya kralı Kroisos, Babil kralı Nabonid ve Mısır kralı Amasis’in desteğini alarak Kyros üzerine yürümüş, ancak yapılan birtakım savaşlar neticesinde MÖ. 546 yılında kesin mağlup olarak Medya’ya savaş esiri olarak gönderilmiştir. Bu netice Ege kıyılarına kadar bütün Batı Anadolu’nun kapılarını Perslere açmıştır. Sonrasında Harpagos ve Mazares isimli komutanlar Yunan kent devletlerini peş peşe ele geçirerek Pers idaresine dâhil etmişlerdir. MÖ. 529 yılına kadar hüküm süren Kyros, MÖ. 539 yılında Babil’i de topraklarına katıp döneminin en büyük imparatorluklarından birisini kurmuştur². Sonuçta Kyros, çok kısa bir sürede Anadolu’nun tamamına yakını ele geçirerek bir anda Helenlerin komşusu olmuş, böylece Büyük İskender’e kadar Batı Dünyasının en büyük düşmanı hâline gelmiştir. Helen dünyasının korkulu rüyası hâline gelen Perslerin Ege kıyılarına kadar yayılmasındaki en önemli isim kuşkusuz MÖ. 559 – 529 yılları arasında hüküm süren II. Kyros veya Büyük Kyros’dur. Yaşamı boyunca başarıdan başarıya koşan Büyük Kyros, Persleri, vasal bir krallıktan doğuda İran yaylaları, güneyde Mezopotamya ve batıda Ege Denizine kadar uzanan büyük bir imparatorluğa dönüştürmüştür. Ancak, Herodot’un anlattığına

¹ Hdt. I. 204-214.

² Daha detaylı bilgi için bk. Mansel 1971, s. 253 vd.

göre³, Büyük Kyros'un hayatı beklenmedik bir zamanda ve şekilde, hem de bir kadın tarafından, feci bir şekilde sonlandırılmıştır.

Herodot, Ege ve Akdeniz kıyılarına kadar Anadolu'nun Pers egemenliğine geçmesini anlattığı birinci bölümde, Massaget adında bir halktan⁴ ve onun kadın kralı Tomris Han'dan da uzun uzadıya bahsetmektedir⁵.

Herodot, Tomris Han olayına geçmeden önce, her zaman yaptığı gibi, önce bölgenin coğrafyasını anlatıp, burada yaşayan insanların portresini çizmektedir. Massaget'lerin yaşadığı bölgede Hazer isimli, göl olamayacak kadar büyük bir deniz yer almaktadır. Bu denizin güneybatısı dağların en uzununu ve en yükseği olan Kafkaslar ile çevrilidir ve bölge çok çeşitli insan soyları ile doludur: *“Bu insanların çoğu geçimini yaban ormanlardan çıkarır; buralarda çeşitli yapraklar veren ağaçlar vardır, diye anlatırlar, buralılar bu yaprakları dövüp su ile karıştırırlar ve giysileri üzerine hayvan resimleri yaparlar; bu hayvan resimleri yıkamakla çıkmaz; hatta sanki yünle işlenmiş gibi, dokuma eskiyinceye kadar öyle durur”*⁶. Anlatımları arasında dikkat çeken bir diğer unsur herhangi bir engele çarpmadan Hazer Denizi'ne dökülen Arax nehri boyunca bölgede yaşayan insanların yaşantıları hakkında verdiği bilgilerdir: *“Orada yaşayan insanlar, yazın yerden söktükleri kökleri yerler ve mevsiminde ağaçlardan topladıkları yemişleri de bir kenara koyup kış için saklarlar. Bir de derler ki, yemişleri başkalarına benzemeyen birtakım ağaçlar da bulmuşlardır: Bir yerde buluşup topluyor, ateş yakıp çevresinde oturuyorlarmış; bu yemişleri ateşe atıp, yanan yemişlerin kokusunu çekiyorlarmış, Yunanlılar şarapla nasıl sarhoş oluyorsa, bunlar da bu kokuyla sarhoş oluyolarmış; daha çok yemiş atarlarsa daha çok sarhoş oluyolar, o kadar ki, sonunda kalkıp oynamaya, türküler söylemeye başlıyorlarmış. Yaşayışları böyleymiş, öyle söylerler”*.

Herodot'a göre, Kafkaslar'ın kıyısında yaşayan halklar arasında yer alan ve Skyth soyundan olduklarını söylenen Massagetler, büyük ve güçlü bir halktır; tanyerinin ağardığı ve güneşin doğduğu yönde, Arax'ın öbür yanında, İssedon'ların karşısında oturmaktadır⁷. Nereye gittiyse, düşmana boyun eğdiren ve Assur'dan Batı Anadolu'ya kadar bütün dünyanın egemeni olan Kyros'un, Kuzeyde yaşayan ve Karadeniz Bölgesi'nin ortalarına kadar sık sık karşı karşıya geldiği Massaget tehlikesini de ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu seferin bir diğer nedeni de Kafkasların doğusunda uçsuz bucaksız uzanan ovanın hâkimi Massaget'lerdir⁸. Herodot Massaget'ler oldukça etkilenmiş olacak ki kitabında onların hakkında çok ayrıntılı bilgiler vermektedir: *“Massaget'lerin giyinişleri ve yaşamaları Skythlerinki gibidir; atlı ya da yaya savaşırılar (çünkü her iki şekilde de savaşabilirler), okla ve kargıyla savaşırılar ve daha çok sagaris dedikleri baltayı kullanırlar. Silahlarını yalnız bakır ve altınla yaparlar; kargı ve mızrak uçları, baltalar hep bakırla yapılır; savaş başlığı, kılıç kayışı, koltuk altlarını koruyan parçalar altın süslerle bezenmiştir. Atları da öyledir; göğüs cebeleri bakırdandır; gem, kantarma, şakakları koruyan plaklar altın yaldızlıdır. Demir, gümüş kullanmazlar; bunun nedeni, Skythlerde olduğu gibi bunlarda da bu madenlerin bulunmayışıdır, buna karşılık altın*

³ Özellikle bk. Avery 1972, s. 535 vd.

⁴ Massaget'lerin Saka veya İskit olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bk. Altheim - Stiehl 1970, s. 127. - Hinds 2010, s. 20.

⁵ Hdt. I. 204-214.

⁶ Hdt. I. 203.

⁷ Hdt. I. 201.

⁸ Hdt. I. 204.

ve bakır çok boldur⁹... Toprağı ekip biçmezler; sürü hayvanlarıyla ve Arax ırmağının bol balıklarıyla geçinirler; içkileri süttür. Taptıkları tek tanrı güneştir ve ona at kurban ederler; bu kurban şu düşünceyle yapılır: Ölümlülerin en hızlısı, tanrıların en hızlısına adanmıştır¹⁰.

Massaget'ler, kocasının ölümünden sonra tahta geçen Tomris adında bir kraliçenin yönetimindedir¹¹. Kyros önce Tomris ile evlenerek bölgeyi topraklarına dahil etmek istemiş, ancak kabul görmeyince askeri sefere karar vermiştir. Persler ile Massaget'ler arasındaki sınırı Arax Nehri çizmektedir. Kyros'un esiri olan Lydia Kralı Kroisos'un önerisi üzerine, savaşın Massaget'ler toprağında yapılmasına karar verilmiştir¹². Kroisos'un Tomris galip gelirse ortaya çıkacak olumsuz durumu anlatan şu sözleri hipotezimizin anlaşılması açısından çok önemlidir: "Tomris'in imparatorluğunun yüreğine kadar yürüyebilirsin. Bir de bırak bütün bu söylediklerimi, ayıp olur, dayanılmaz bir şey olur, Kyros'un, Kambyses oğlunun bir kadın önünde geri basıp ülkesinden bir parçayı ona bırakması"¹³. Savaşın ilk bölümünde hileye kanan Tomris'in askerinden bir bölümü öldürülmüş, Kyros'a esir düşen Tomris'in oğlu Spargapises intihar ederek hayatına son vermiştir¹⁴. Oğlunun ölümü üzerine Tomris'in yemini kayda değerdir: "Massaget'lerin efendisi olan Güneş adına ant içerim ki, kan dökmeye doymayan adam, seni ben kanla doyuracağım"¹⁵. Oğlunun ölümüne çok öfkelenen Tomris, var gücü ile Kyros'un üzerine yürümüş ve günün sonunda Persler yenilmiş, Kyros ise savaş alanında öldürülmüştür. Kyros'un sonunu Herodot şu şekilde anlatmaktadır: "Tomris, elinde kan dolu bir tulum, ölüler arasında Kyros'u arıyordu; onu buldu ve kafasını tulumun içine daldırdı. Ölünün her yanını kana bularken şunları söylüyordu: "Canım sağ ve savaştan zaferle çıktım, ama sen beni öldürdün, hileyle oğlumu yakaladın; ama işte sen de sana önceden söylediğim gibi, benim elimle kana doyuyorsun!" Kyros'un ömrünün nasıl sona erdiği üzerine çok hikâye vardır; ben doğruya en çok benzeyenini anlattım"¹⁶. Tomris Han böylece Kyros'un tam 29 yıl süren saltanatına son vermiştir¹⁷.

Herodot'tan sonra Strabon, Polyenus, Cassiodorus ve Jordanes gibi çok sayıda tarihçi de Tomris Han hakkında bilgi vermektedir. Sicilyalı Diodorus, adını vermeden Tomris'i İskit kraliçesi olarak gösterip, Büyük Kyros'u yenip öldürmesi nedeniyle, İskit kadınlarının efsanevi Amazon kadınları kadar iyi savaşabildiğini anlatmaktadır¹⁸. Orta Çağ metinlerinde ise Tomris, Amazonlar Kraliçesi olarak gösterilmektedir¹⁹.

Eustache Deschamps, 14. yüzyılın sonlarında yazdığı şiirinde Tomris'i dokuz önemli kadın arasında saymaktadır²⁰. Shakespeare, ilk oyunu olan Kral Henry'de, Auvergne

⁹ Hdt. I. 215.

¹⁰ Hdt. I. 216.

¹¹ Hdt. I. 205.

¹² Hdt. I. 208.

¹³ Hdt. I. 207.

¹⁴ Hdt. I. 213.

¹⁵ Hdt. I. 212.

¹⁶ Hdt. I. 214. Ancak, Xenophon gibi bazı farklı kaynaklarda Kyros'un savaş meydanında değil de yatağında eceli ile öldüğü anlatılmaktadır. Xen.Kyr. VIII. C.7.

¹⁷ Hdt. I. 214. Ayrıca bk. Altheim - Stiehl 1970, s. 128.

¹⁸ Diod. II, 44, 1 vd.

¹⁹ Kern – Ebenbauer 2003, s. 622 bk. Tomyris.

²⁰ Huizinga 1990, s. 70.

Kontesi'nin ünlü olma hayalini tanımlarken İskitlerin Kraliçesi Tomris'e atıfta bulunmaktadır²¹. Auvergne Kontesi Lord Talbot'un gelmesini beklerken şu sözleri söylemektedir:

“Plan hazır: her şey yolunda giderse / The plot is laid: if all things fall out right,

Bu planla ben de ünlü olacağım / I shall as famous be by this exploit

*Kyros'un ölümüyle İskitli Tomris'in olduğu gibi / As Scythian Tomyris by Cyrus' death*²².

Shakespeare'den sonra İskit Kraliçesi Tomris adına bir de opera yazılmış ve ilk olarak 1707 yılında Londra'da sahnelenmiştir²³.

Tomris'i edebi metinlerde yer almaya başladığı tarihlerde resim sanatında da görmeye başlıyoruz. Belirleyebildiğimiz en erken tarihli Tomris resimlerinden birisi İtalyan ressam Andrea del Castagno (1419-1457) imzalıdır. Castagno'nun Floransa'da bulunan Villa Carducci-Pandolfini için yaptığı “Ünlü İnsanlar” serisinde Tomris Han'a da yer vermiş olması kayda değerdir (Görsel 1)²⁴. 15. yüzyıldan kalma müstahkem villa, 1455 yılında Castagno tarafından boyanan “Ünlü Erkekler ve Kadınlar” freskiyle ünlüdür. Tomris Han burada, Kraliçe Esther, Dante, Apollon kültünü İtalya'ya taşıyan rahibe Sibyl gibi ünlü isimler ile birlikte yer almaktadır. Böylece Tomris, 15. yüzyıl Avrupa'sında tarihin kahraman ve ünlü insanları arasında en önemlilerinden birisi olmuştur²⁵. Castagno'nun resmettiği Tomris betiminde, kraliçe başı sağına dönük cepheden ayakta durmaktadır. Yukarı kaldırdığı sağ elinde ucu aşağı dönük bir mızrak tutar. Zırhın üzerinde ise belden kemerli, kolsuz chitona benzer klasik kadın elbisesi yer alır. Castagno burada naif bir kadın görüntüsü altında silahşor kadın imajı çizmeye çalışmaktadır.

Rönesans'da Barok Sanat'ın önemli isimlerinden olan Peter Paul Rubens (1577-1640), reform karşıtı sunak resimleri, portreler, manzara resimleri, mitoloji ve canlandırma öğeleri içeren tablolarıyla tanınır²⁶. Rubens'in 1623 yılına tarihlenen ve Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde / Museum of Fine Arts korunan “Kyros'un Başı'nın Kraliçe Tomris'e Getirilmesi / Head of Cyrus Brought to Queen Tomyris” isimli tablosu üzerinde Büyük Kyros'un çanak içerisinde getirilen kesik başının Kraliçe Tomris'e taktim edilmesi konu edilmiştir (Görsel 2)²⁷. 1618 civarında boyanmış olan orijinalden sonraki bir versiyonu olan tabloda, Herodot'un anlattığı final bölümü tasvir edilmektedir. Kompozisyonda, solda duran ve bir kâse kanın üzerinde tutulan başa bakan Tomris, ant içtiği gibi oğlunun intikamını alarak Kyros'u öldürmüştür. Kyros'un vücudundan ayrılan başı bir hizmetçi tarafından bir çanakta bulunan kan veya kırmızı şaraba daldırılmaktadır.

²¹ Shakespeare, Tomris'i Yunan kaynaklarında olduğu gibi Massagetæ Kraliçesi değil de “İskitlerin Kraliçesi” olarak anmaktadır. Buna neden olarak iki görüş ileri sürülmektedir: ya Shakespeare Latince yazılmış olan Trogus Pompeius'un Marcus Junianus Justinus'undan alıntı yapmakta ya da Arthur Golding'in 1564 yılındaki tercümesinden kaynaklanmaktadır.

²² Shakespeare Henry VI, 40-41 (bölüm I., perde II, sahne. iii)

²³ Motteux 2018.

²⁴ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Andrea_del_castagno,_Ciclo_degli_uomini_e_donne_illustri,_1448-51,_04_regina_tomiri.jpg (11.10.2020).

²⁵ Hinds 2010, s. 21.

²⁶ Varshavskaya - Yegorova 2011, s. 7-20.

²⁷ Rubens 2015, s. 511.

Rubens gibi François Ragot (1638-1670) da Tomris Han'ın resmini yapan bir diğer Rönesans sanatçısıdır (Görsel 3)²⁸. “*Pers Kralı Kyros'un başının Kraliçe Tomris'in önünde kana bulanması / The head of Cyrus, King of Persia, is dipped in blood before Queen Tomyris*” konulu 1654 yılına tarihlenen gravürde Rubens'in tablosu tekrar edilmiş gibidir²⁹. Köpeklerin cinsi ve yeri gibi küçük detaylar dışında kompozisyonda fazla farklılık göze çarpmamaktadır.

17. yüzyılda yaşayan İtalyan sanatçı Francesco Allegrini (1587-1663), Tomris'in gravürünü çalışan bir diğer ressamdır. San Francisco Güzel Sanatlar Müzesi'nde / Fine Arts Museums of San Francisco korunan “*Tomris ve Kyros / Tomyris and Cyrus*” isimli gravür, kâğıt üzerine kurşun kalem ve kahverengi sulu boya ile yapılmıştır (Görsel 4)³⁰. Allegrini'ye atfedilen çizim üzerinde; merkezde normale göre çok uzun işlenmiş sol kolunu ileri doğru uzatılmış ayakta duran bir kadın görülmektedir. Bunun önünde dizlerinin üzerine çökmüş önündeki çanaktan kesik bir kafa çıkaran çıplak bir hizmetçi yer almaktadır. Resim alanının sağ yarısında ise saraylılar olayı izlemektedirler. Sol önde perde ile sarılarak kapatılmış bir heykele ait kaide bölümü, arka fonda ise daha silik şekilde işlenen kemerli bir mimari dikkat çekmektedir.

17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan İtalyan ressam Luca Ferrari (1605-1654) de Tomris tablosuna imza atan isimlerdendir (Görsel 5)³¹. Kyros'un kesik başının Tomris Han'a taktim edilmesini anlatan “*Büyük Kyros'un Başı ile Kraliçe Tomris / Queen Tomyris with the Head of Cyrus the Great*” isimli tablonun merkezinde bir masa yer almaktadır; masanın solunda profilden Tomris han, sağında ise bir koltuğa oturmuş şekilde resmedilen olasılıkla bir yargıç bulunmaktadır. Yargıç önündeki deftere Büyük Kyros ile ilgili varılan hükmü not ediyor gibidir. Sahnenin merkezinde ise Büyük Kyros'un kesik başı resmedilmiştir. Sahnede bir yargıca yer verilmesi, Tomris'in intikamının bir anlamda adaletin tecellisi olarak görüldüğünün işaretidir.

İtalyan barok sanatçılarından Mattia Preti (1613-1699), 1670-1672 yılları arasında tarihlenen “*Tomris'in Kyros'un Başını Kabul Etmesi / Tomyris Receiving the Head of Cyrus*” isimli ilk tablosunda; Tomris, zırh giysili bir asker tarafından altın tepside sunulan Kyros'un kesik başını kabul ederken resmedilmiştir (Görsel 6)³². Tomris, kadın giysisi üzerinde göğüslerini kapatan bir zırh ve başında miğfer ile resim alanının sol yarısında, olasılıkla bir taht üzerinde oturmakta; sağ eli ile kesik başı altın tepsi içerisinden çıkartmaktadır. Kraliçenin arkasındaki fonu kiremit renginde kadife bir perde kapatmaktadır. Tepsinin sağında ve solunda sakallı şahıs şaşkınlık ve korku ile kesik başa bakmaktadırlar; soldakinin kel, sağdakinin ise başı kapalı olarak işlenmesi bu şahısların din adamlarını temsil ettiklerine işaret etmektedir. Tomris Han, Castagno'nun resminde olduğu gibi, feminin giysi ile kadını, zırh ile komutanı temsil etmektedir. Diğer bir ifade ile kadının iki farklı dünyası anlatılmaya çalışılmaktadır.

Mattia Preti 1680lere tarihlenen “*Kraliçe Tomris ve Büyük Kyros'un Kafası / Queen Tomyris and the head of Cyrus the Great*” isimli bir diğer tablosunda Tomris'i, yine başında miğfer ve vücudunda zırh ile yüksek bir yerde otururken resmetmiştir (Görsel 7)³³. Önünde,

²⁸ <https://colonialart.org/artworks/1300A> (11.10.2020)

²⁹ Rubens 2015, s. 883.

³⁰ <https://art.famsf.org/francesco-allegri/tomyris-and-cyrus-196324166> (06.10.2020).

³¹ <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/queen-tomyris-with-the-head-of-cyrus-the-great-by-luca-news-photo/541249574> (10.10.2020).

³² https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Preti,_Mattia_-_Queen_Tomyris_Receiving_the_Head_of_Cyrus,_King_of_Persia_-_1670-72.jpg (10.10.2020).

³³ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Queen_Tomyris_and_the_head_of_Cyrus_the_Great.jpg (11.10.2020).

yanlarda içinde şarap veya kan bulunan bir çanağı tutan iki kişi, karşılarında ise çanakta kesik başı çıkartarak Tomris'e sunan sakallı iki erkek yer almaktadır. Mattia Preti'nin her iki resminde de sakallı şahıslar ortak, ancak bu tabloda farklı olarak, kesik başı Tomris değil de sakallı şahıslar çanak içinden çıkartmaktadır.

Londra Victoria ve Albert Müzesi'nde korunan ve sanatçısı belli olmayan krem saten üzerine renkli ipler ile işlenmiş “*Massagetae Kraliçesi Tomris / Tomyris, Queen of the Massagetae*” isimli nakışta; Tomris'e Pers kralı Kyros'un başının sunulduğu an resmedilmiştir (Görsel 8)³⁴. Nakışta, saten üzerine çeşitli metal iplikler ve birçok ton ve renkte ipek iplik kullanılmıştır. Nakış üzerinde sulu boya ile renklendirilmiş bazı gölgeler de bulunmaktadır. İşlemenin altında yer alan metinde şu ifade yer almaktadır: “*Satia te sanguine quem semper sitisti*”, yani “*her zaman susadığınız kanın üzerine kendinizi koyun*”. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, sanatçı resmi oluştururken açık bir şekilde Herodot'un anlattığı hikâyenin final bölümünün etkisinde kalmıştır. Betim François Ragot'un gravürünün bir tekrarı gibidir.

Sembolizm akımının ünlü sanatçılarından Fransız Gustave Moreau'nun (1826-1898) yaptığı “*Tomris ve Kyros / Tomyris and Cyrus*” isimli yağlıboya tablo üzerinde Tomris'in Kyros'un başını kesmesi sembolik olarak temsil edilmektedir (Görsel 9)³⁵. Resim alanının sol yarısında kayalık bir alanda yarı çıplak şekilde yayılarak oturan Tomris soluna doğru, olasılıkla, Kyros'un kesik başına bakmaktadır. Sol ayak altına gelecek şekilde Kyros'un başı kesilmiş çıplak bedeni uzanmaktadır. Her iki figürün sağında yerde ise kanlı kılıç bulunmaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Alman asıllı ressam Alexander Zick (1845-1907), Tomris ile Büyük Kyros'un resmini yapan en son sanatçıdır. “*Tomyris'in Ölü Kyros'un Başını Kana Daldırması / Tomyris Plunges the Head of the Dead Cyrus Into a Vessel of Blood*” konulu kara kalem çizimde, Tomris süvari askerlerinin önünde attan inmiş olarak cepheden ayakta görülmektedir (Görsel 10)³⁶. Tomris, sağ eli ile tuttuğu başı daha küçük betimlenen bir askerin taşıdığı kan dolu tuluma daldırmak üzeredir. Kraliçenin ayaklarının altında Kyros'un başı bedeninden ayrılan cansız gövdesi uzanmaktadır.

Tomris ile Büyük Kyros'un kesik başının temsil edildiği heykeltıraşlık eserleri de bulunmaktadır. Örneğin İtalyan heykeltıraş Severo di Domenico Calzetto di Ravenna (aktif olduğu yıllar yaklaşık 1496-1543), bir bronz figüründe Tomris'i Kyros'un kesik kafası ile betimlemiştir (Görsel 11)³⁷. “*Kyros'un Başı ile Kraliçe Tomris / Queen Tomyris with the Head of Cyrus*” isimli bronz figüründe, Tomris, bir kaide üzerinde cepheden çıplak olarak ayakta durmaktadır. Başını sağına doğru çevirmiş, yana doğru uzattığı sağ elinde tuttuğu Kyros'un kesik başına bakmaktadır.

Tomris'i tasvir eden bir diğer heykeltıraş Thaddäus Ignaz Wiskotschill'dir (1753-1795). Saksonya kontu Camillo von Marcolini, 1785 civarında Friedrichstadt'taki sarayının bahçesine dikilmek üzere altı adet antik kahraman heykelinin siparişini vermiştir. Yapılmasını istediği kahramanlardan birisi de sağ elinde Büyük Kyros'un kesik başı ile Tomris Han'dır (Görsel

³⁴ <https://trc-leiden.nl/trc-needles/individual-textiles-and-textile-types/secular-representations/tomyris-queen-of-the-massagetae> (10.10.2020).

³⁵ <https://www.meisterdrucke.com/kunstdrucke/Gustave-Moreau/683038/Tomyris-und-Kyros.html> (11.10.2020).

³⁶ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Tomyris_Plunges_the_Head_of_the_Dead_Cyrus_Into_a_Vessel_of_Blood_by_Alexander_Zick.jpg (11.10.2020).

³⁷ <https://artsandculture.google.com/asset/queen-tomyris-with-the-head-of-cyrus/SwHjFjK6dJ0zGQ> (11.10.2020).

12)³⁸. “*Tomris / Tomyris*” isimli heykelde, cepheden ayakta duran Tomris Han konu edilmektedir. Başı sağına dönük, vücut ağırlığı sol ayak üzerindedir. Üzerinde chimationa benzer kolsuz, belden kemerli bir giysi, başında miğfer, ayaklarında İskit çizmesi ile betimlenmiştir. Sağ aşağıdaki elinde Kyros’un kesik başını tutmaktadır.

Tomris Han konulu bir diğer betim, Tomris’in oğlu Spargapises’in esir alındığı haberini öğrendiği anı konu etmesi nedeniyle üniktir. Büyük Kyros’un hayatından sahnelerin betimlendiği yün - ipek karışımı duvar halısı üzerinde yer alan 5 panodan birisi Tomris Han’a ayrılmıştır. Panoda, Tomris’in oğlu Spargapises’in Büyük Kyros tarafından esir alındığını öğrendiği an anlatılmaktadır. Hollandalı sanatçı Jan Moy (1535-1550) tarafından yapılan ve Boston The Gardner Museum’da korunan halı üzerindeki betim açık alanda bir bahçede geçmektedir (Görsel 13)³⁹. Saray kıyafetleri ile betimlenen Kraliçe Tomris, Kyros’tan oğlunun esir edildiğini öğrenmek üzeredir.

Sonuç olarak, Herodot, Pers Akhaimenid İmparatorluğu’nun ilk kralı olan Büyük Kyros’un yaklaşık MÖ 530 civarında Hazar Denizi’nin doğusunda İskit / Saka etnik grubu olan Massagetae Kraliçesi Tomris tarafından öldürülmesini, sonrasında başının gövdesinden ayrılarak, ant içildiği gibi, içi kan dolu bir tuluma batırılmasını en ince detaylarına kadar anlatmaktadır. Bu hikâye Tomris’i, özellikle Rönesans ve sonrasında, Batı sanatının önemli kadın karakterlerinden birisi hâline getirmiş ve “kadının gücünü” diğer bir ifade ile “feminizmi” temsil eden bir ikon hâline dönüştürmüştür. Bu konunun Rönesans Avrupası’nda çok sayıda tekrarlanması, Luca Ferrari’nin resminde vurgulandığı gibi (Görsel 5), Tomris Han’ın kişiliğinde kadını, hakkın ve adaletin yerini bulmasının bir sembolü hâline de getirmiştir. Tomris’in adı zamanla farklı alanlara da karşımıza çıkmaya başlamıştır. Örneğin zoolojide Orta Amerika’da yaşayan bir tür koza ve kelebeğin cinsi “Tamyris Familyası”dır⁴⁰ veya astronomide küçük bir gezegenin adı “590 Tomyris”dir⁴¹. Washington D.C.’li heavy metal grubu A Sound of Thunder’ın, 2018 yılında piyasaya çıkardığı 6. uzun çalarında "Tomyris" adında bir şarkı bile bulunmaktadır⁴².

Ülkemizde Tomris Han’ın yaşayıp yaşamadığı veya mitolojik bir karakter olup olmadığı tartışıla dursun, Batı Dünyası, kadının cesareti ve gücünün simgesi olarak Tomris Hanı keşfetmiş, sevip saygı duyarak adını hâlâ hayranlıkla değişik ortamlara taşıyarak ölümsüzleştirmeye çalışmaktadır.

³⁸<https://www.sachsen-fernsehen.de/sandsteinskulpturen-zurueckgekehrt-709007/#> (11.10.2020). Ünlü heykel günümüzde Dresten Friedrichstadt Belediye Kliniği parkında korunmaktadır. Heykel 41.600 Euro harcanarak restore edilmiş ve 13.01.2020 tarihinde parktaki yerine bir törenle tekrar dikilmiştir.

³⁹[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Queen_Tomyris_learns_that_her_son_Spargapises_has_been_taken_alive_by_Cyrus_by_Jan_Moy_\(1535-1550\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Queen_Tomyris_learns_that_her_son_Spargapises_has_been_taken_alive_by_Cyrus_by_Jan_Moy_(1535-1550).jpg) (11.10.2020).

⁴⁰<https://www.nhm.ac.uk/our-science/data/butmoth/search/GenusDetails.dsml?NUMBER=29417.0> (06.09.2020)

⁴¹ Schmadel 2012, s. 59.

⁴²<https://www.youtube.com/watch?v=nEh10iBzgvU> (11.10.2020).

Kaynaklar⁴³

- Altheim F. and Stiehl, R. (1970). *Geschichte Mittelasiens im Altertum*. Berlin.
- Avery, H. C. (1972). *Herodotus' picture of Cyrus*. *AJPh* 93, 1972, 529-546.
- Diod., Diodorus of Sicily II, çev. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts. 1967.
- Hdt., Herodotos, Herodot Tarihi, çev. M. Ökmen – A. Erhat (İstanbul 1973).
- Hinds, K. (2010). *Scythians and Sarmatians*. New York.
- Huizinga, J. (1990). *The waning of the Middle Ages*. çev. F. Hopman. London.
- Kern, M. and Ebenbauer, A. (ed.) (2003). *Lexikon der antiken Gestalten in den deutschen Texten des Mittelalters*. Berlin - New York.
- Mansel, A. M. (1971). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: TTK.
- Motteux, P. A. (2018). *Thomyris, Queen of Scythia. An Opera, as it is Perform'd at the Theatre Royal in Drury-Lane*. April 19, 2018.
- Rubens, P. P. (2015). *Masters of art series Sir Peter Paul Rubens*. Delphi Complete Works.
- Schmadel, L. D. (2012). *Dictionary of minor planet names*. Heidelberg.
- Shakespeare Henry VI, William Shakespeare, King Henry VI, Part I. San Diego. 2005.
- Varshavskaya, M., Yegorova, X. (2011). *Pedro Pablo Rubens. El orgullo de la vida*. Ho Chi Minh.
- Xen.Kyr. Xenophon, Cyropaedia II, W. Miller (translate) (1914). *The Loeb Classical Library*. London - New York.

⁴³ Kullanılan kısaltmalarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün önerileri göz önünde bulundurulmuştur. Antik kaynak kısaltmalarında Der Kleine Pauly'deki şekil kullanılmıştır.

Ekler



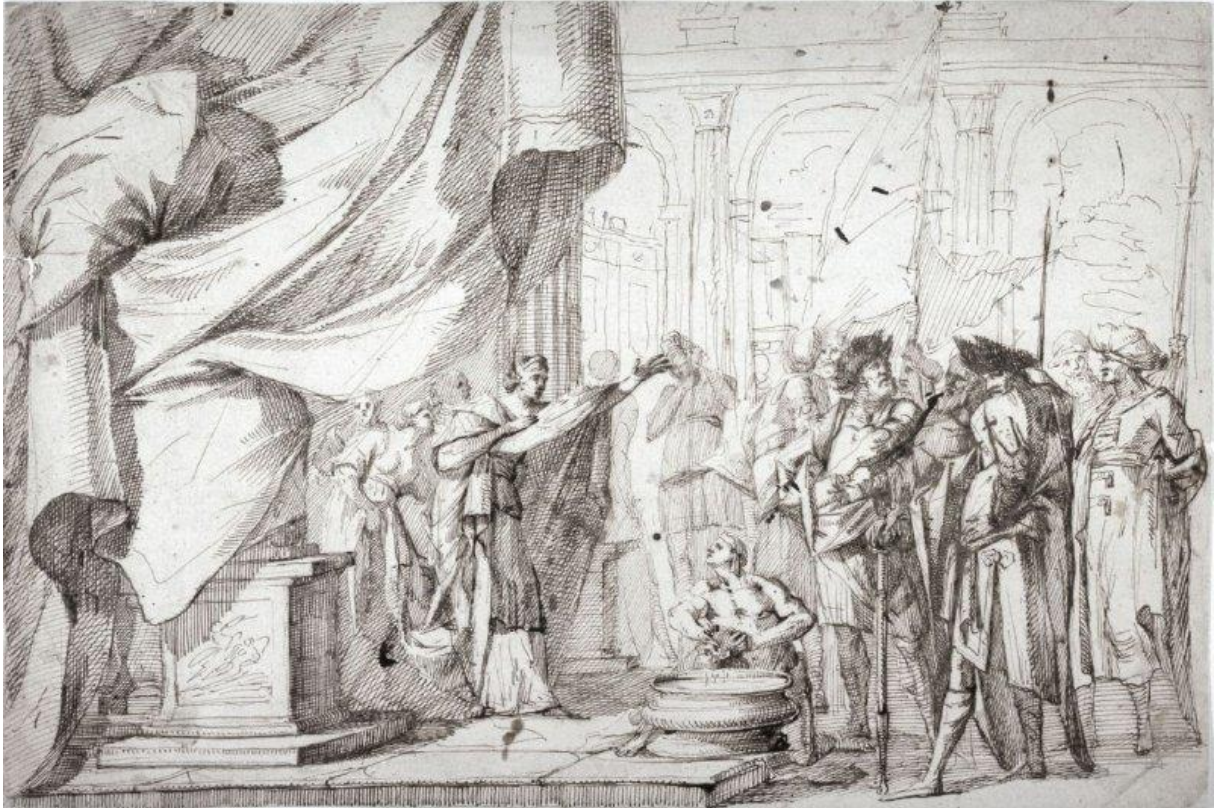
Görsel 1: Andrea del Castagno'nun Tomris Han Freskosu



Görsel 2: Rubens'in Kyros'un Başı'nın Kraliçe Tomris'e Getirilmesi konulu tablosu



Görsel 3: François Ragot'un Pers Kralı Kyros'un başının Kraliçe Tomris'in önünde kana bulanması konulu gravürü



Görsel 4: Francesco Allegrini'nin Tomris ve Kyros isimli gravürü



Görsel 5: Luca Ferrari'nin Kyros'un Başı ile Tomris isimli tablosu



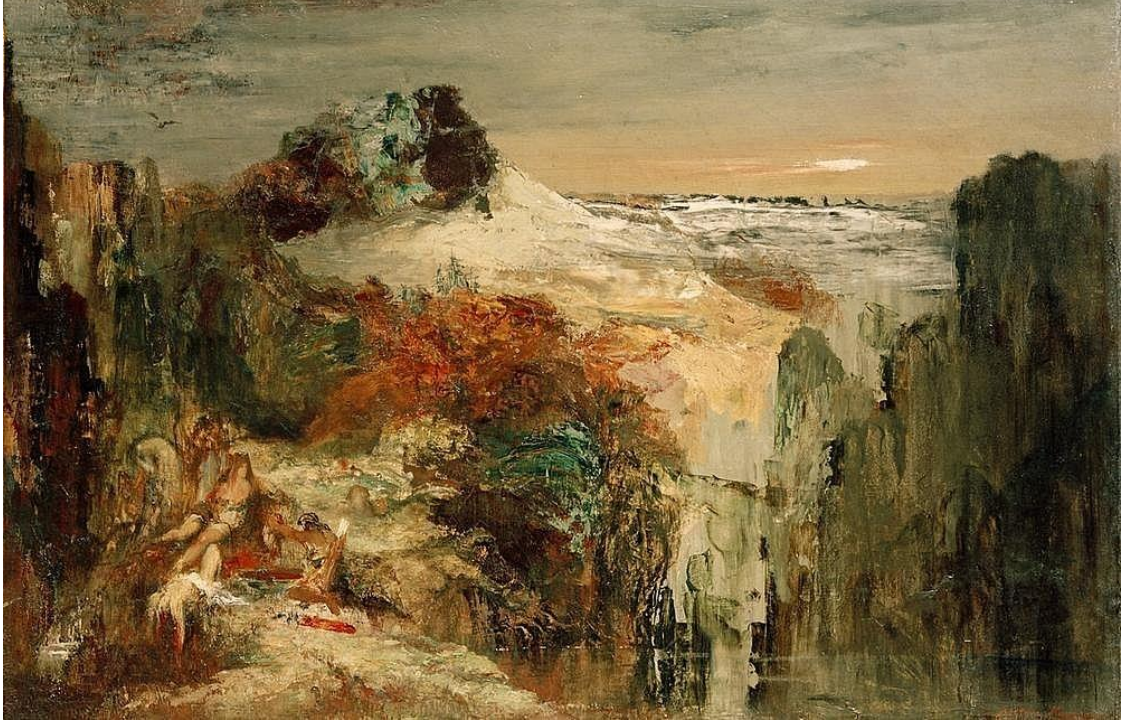
Görsel 6: Mattia Preti'nin Tomris'in Kyros'un Başını Kabul Etmesi isimli tablosu



Görsel 7: Mattia Preti'nin Kraliçe Tomris ve Büyük Kyros'un Kafası isimli tablosu



Görsel 8: Sanatçısı belli olmayan Massagetæ Kraliçesi Tomris isimli nakış



Görsel 9: Gustave Moreau'nun Tomris ve Kyros isimli tablosu



After the painting by A. Zick

TOMYRIS PLUNGES THE HEAD OF THE DEAD CYRUS
INTO A VESSEL OF BLOOD

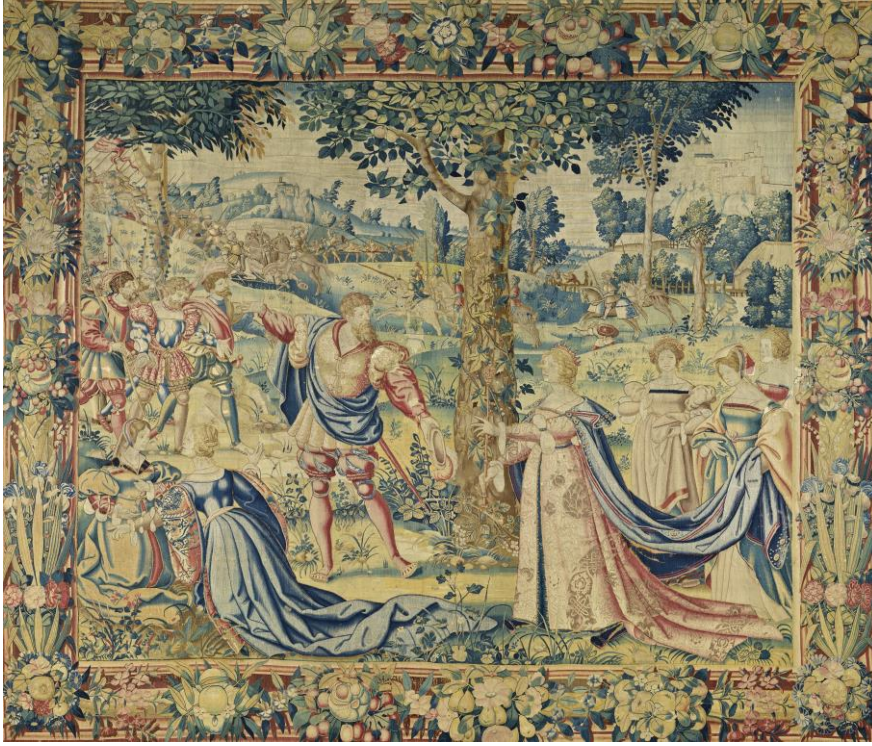
Görsel 10: Alexander Zick'in Tomiris'in Ölü Kyros'un Başını Kana Daldırması konulu kara kalem çizimi.



Görsel 11: Severo di Domenico Calzetto di Ravenna'nın Kyros'un Başı ile Kraliçe Tomris isimli bronz figürünü



Görsel 12: Thaddäus Ignaz Wiskotschill'in Tomris isimli heykeli.



Görsel 13: Jan Moy'un Tomris'in oğlu Spargapises'in esir alındığını öğrendiği anı temsil eden ipek duvar halısı.

Extended Abstract

In this article, the subject of the famous female commander Tomyris Khan, narrated by Herodotus, in Western painting art, is discussed. The last battle of Cyrus the Great, the founder of the Persian Empire, was with Massagetae / Saka / Scythian Queen Tomyris Khan and Cyrus was defeated at the end of the war, was killed on the battlefield, and his head separated from his body. This event, interpreted as the revenge of the woman, has been one of the figurative art subjects, especially starting from the Renaissance. Depicted by many different artists such as Peter Paul Rubens (1577-1640), Francesco Allegrini (1587-1663), François Ragot (1638-1670), Gustave Moreau (1826-1898), Tomyris Khan has been seen as a symbol of the power of women and justice in Western Art. In the article, works on Tomyris Khan by painters or sculptors will be introduced.

Herodotus says that Cyrus the Great, the first king of the Persian Achaemenid Empire, was killed by Queen Tomyris of the Massagetae, a Scythian / Saka ethnic group, in the east of the Caspian Sea around 530 BC, after which she separated his head from his body. Herodotus tells in detail how Tomyris Khan dips Kyros into a blood-filled leather bottle as she swore to do. This story made Tomyris one of the important female characters of the Western art, especially in the Renaissance and afterward, and turned Tomyris into an icon representing "the power of women", in other words, "feminism". Many repetitions of this theme in Renaissance Europe made the woman a symbol of the manifestation of justice in the personality of Tomyris Khan.

One of the earliest Tomyris paintings we can identify is in the Italian painter Andrea del Castagno's (1419-1457) "Illustrious Men and Women" series painted in 1455 for Villa Carducci-Pandolfini in Florence. Rubens is among the painters depicting Tomyris. On Rubens' painting named "Head of Cyrus Brought to Queen Tomyris" dated 1623 and preserved in the Museum of Fine Arts in Boston, it is the subject of introducing the cut head of Cyrus the Great, brought in the bowl, to Queen Tomyris. François Ragot (1638-1670) is another Renaissance artist who painted Queen Tomyris. In the engraving "The head of Cyrus, King of Persia, is dipped in blood before Queen Tomyris" dated 1654, Rubens' painting seems to have been repeated. Italian painter Luca Ferrari (1605-1654), who lived in the first half of the 17th century, is one of the names who signed the Queen Tomyris painting. There is a table in the center of the painting named "Queen Tomyris with the Head of Cyrus the Great", which tells of introducing Cyrus' severed head to Queen Tomyris; to the left of the table is Queen Tomyris in profile, and to the right is a possibly judge, who is depicted seated on a chair. Mattia Preti (1613-1699), one of the Italian baroque artists, in his first painting named "Tomyris Receiving the Head of Cyrus" dated between 1670-1672; Tomyris is pictured accepting the severed head of Cyrus presented on a gold platter by a soldier in armor. Mattia Preti (1613-1699), one of the Italian baroque artists, featured Queen Tomyris in her paintings named "Tomyris Receiving the Head of Cyrus" and "Queen Tomyris and the head of Cyrus the Great". In the embroidery named "Tomyris, Queen of the Massagetae", preserved at the Victoria and Albert Museum in London and embroidered with colored threads on cream satin, whose artist is not known; Tomyris is depicted with the head of the Persian king Cyrus presented to him. On the oil painting "Tomyris and Cyrus" made by the French artist Gustave Moreau (1826-1898), one of the famous artists of the symbolism movement, Tomyris' decapitation of Cyros is symbolically represented. As far as we can determine, the German painter Alexander Zick (1845-1907) was the last artist to paint Tomyris with Cyros the Great. In the charcoal drawing titled "Tomyris Plunges the Head of the Dead Cyrus Into a Vessel of Blood", Tomyris is seen standing from the front in front of the cavalry soldiers.

The name Tomyris became so famous over time that it entered the zoology literature as the name of a type of cocoon and butterfly genus living in Central America: "Tomyris Family". There is even a small planet called Tomyris: "590 Tomyris". Even a heavy metal band, A Sound of Thunder from Washington D.C. has a song called "Tomyris" in their sixth long play, released in 2018.

Although it is still debated in Turkey whether Tomyris Khan actually lived or whether it is a mythological character, the Western World loves and respects Tomyris Khan as a symbol of women's courage and power, and still tries to immortalize her name in different art branches with admiration.